

Cela i Llull: l'art de la paciència

Noemí Montetes-Mairal

No cal saber-ne molt ni de Cela ni de Llull per ser conscients que ens trobem davant dues figures essencialment antagòniques. Cela, prosista fabulós, fou un egòlatra profundament ambiciós que va passar-se la vida preocupant-se pels diners i per la seva carrera literària (i no li va sortir malament: va ingressar molt aviat en la RAE i va assolir els premis més importants que pugui cobejar un escriptor en llengua espanyola: el Nobel i el Cervantes). Ramon Llull, en canvi, després de rebre l'experiència d'unes visions de Crist que li van fer deixar de banda la vida mundana, ven tot el seu patrimoni i, seguint l'exemple de pobresa de Francesc d'Assís, emprèn un camí contemplatiu en el qual concep la vida i l'obra literària com mers instruments de la gràcia divina.

Cela, Llull. Exemples de la cara i la creu d'una moneda que, com els camins paral·lels, no arriben a veure's, ni a creuar-se.

O potser sí.

Sens dubte podem trobar-hi punts en comú, al marge de l'atzarosa casualitat de commemorar els seus centenaris el 2016. Tots dos són autors d'una prosa lluminosa, amb afany de totalitat. I ambdós van ser igualment capaços, en diferents moments de la seva vida, d'alçar-se en referència del seu temps —estètica i literària, Cela; lingüística, filosòfica, teològica, mística, literària i científica, Llull—, i fins i tot d'avançar-se a moviments, estètiques i inquietuds de tota mena que s'esdevindrien més tard. En el cas de l'escriptor gallec, anys. En el del mallorquí, segles.

I també tots dos, amb set-cents anys de diferència, aconsellen al seu lector la virtut de la constància, l'art de la paciència. Per això Cela decideix triar Llull per encapçalar amb un dels seus proverbis una de les seves novel·les més populars i reconegudes per la crítica: *La colmena*.

Un lema, el lul·lià, que amaga un misteri. Misteri que tractarem de desvetllar.

La colmena es va haver de publicar l'any 1951 a Buenos Aires per problemes amb la censura. Tanmateix, el govern peronista (no tan intransigent com el franquista, però igualment rígid quan es tractava de referències sexuals excessivament explícites) tampoc va respectar el text sencer. Cela va decidir editar-la a l'Argentina perquè les tissors de la censura eren molt més implacables a Espanya. Tot i així, el 1955 *La colmena* ja es va poder publicar a la Península, en una edició igual a la *princeps*, i després d'aquesta, cinc més fins a arribar a la de 1966. A totes la novel·la estava encapçalada per aquesta citació: "Arrojar la cara importa / que el espejo no hay por qué".

Són els dos darrers versos de la penúltima estrofa del "romance 691" de Francisco de Quevedo. Se'ns hi descriu com una vella descobreix en un abocador el "casquillo de un espejo". Quan s'hi contempla, i comprova fins a quin punt el temps ha devastat el seu rostre, llença el mirall on l'ha trobat. Davant aquesta reacció, Quevedo aconsella: "Señoras, si aquesto propio / os llegare a suceder, / arrojar la cara importa, / que el espejo no hay por qué". I és que l'espill no té cap culpa de mostrar tot allò que se situa davant la seva superfície, de tal manera que si el que es presenta davant seu és bell, bell s'hi revelarà. En canvi, si la realitat no només és imperfecta, sinó fins i tot desagradable i vergonyosa, la seva imatge no podrà sinó evidenciar-ho.

Per què tria Cela aquesta citació per encapçalar *La colmena*? La resposta és clara: la novel·la pretén que es faci palesa la realitat de l'Espanya de la immediata postguerra amb tota cruesa, i si aquesta resulta tan extrema que fa mal i repel·leix, la falta no serà del mirall —la novel·la—, que reflecteix el que passa, sinó de la veritat que mobla les seves pàgines. La novel·la entesa com un mirall que passeja al llarg del camí és —tothom hi reconeix la referència literària— la famosa citació stendhaliana. El que inte-

ressa és fer constar que ja al 1944 Cela reflexionava en els següents termes sobre aquesta mateixa idea:

Quizás difiera de quienes primero hablaron de un espejo que pasea a lo largo del camino, en el único punto de creer, como creo, que el dicho espejo haya de ser ya cóncavo, ya convexo, para que la imagen que refleje sea, paralelamente, gorda y flaca, pequeña y larga, y siempre deformada.

D'una manera anàloga a Valle-Inclán, que afirmava des de les pàgines de *Luces de bohemia*, en boca de Max Estrella, que "El sentido trágico de la vida española sólo puede darse con una estética sistemáticamente deformada", Cela ens vol fer entendre que la seva literatura s'aferra a l'os de la realitat, però amb una mirada que la deforma per descobrir-la tal com és: ridícula, absurda, extrema, grotesca... És per això que una lent neta i perfecta no li farà justícia, i requereix que el mirall sigui deforme: perquè la realitat també ho és.

Cela decideix, per tant (el 1951, i a les sis edicions següents), encapçalar *La colmena* amb una citació que li va com anell al dit. Però heus aquí que el 1966 aconsegueix, finalment, que la novel·la recuperi aquells fragments que la censura li prohibí el 1951, és a dir, el seu text original. I Cela vol, d'alguna manera, remarcar aquest fet. Així, doncs, determina substituir la citació de Quevedo per una de Llull. I si la de Quevedo encaixava perfectament amb la idea germinal i central de *La colmena*, la de Llull també ho farà, però no només coincidirà amb la novel·la, sinó també amb l'eix del pensament de l'autor que signa l'obra.

La de Llull és la següent: "Paciència en lo començament, e riu en la fi". Una sentència de la qual els successius editors crítics de *La colmena*, o bé no havien anotat la seva procedència, o bé s'havien limitat a constatar-ne la inclusió a partir de la vuitena edició (de fet, tampoc havien consignat la presència de la citació prèvia de Quevedo, ni els motius de Cela per incloure-les ambdues a l'encapçalament de la novel·la). Aquesta frase, que procedeix dels *Mil proverbis* lul·lians, dins l'apartat "De paciència", és exactament així: "Paciència en lo començament plora, e riu en la fi". En canvi, Cela la transcriu de la manera següent: "Paciència en lo començament, e riu en la fi".

Com podem observar, a la citació que obre *La colmena* el text està incomplet, li falta un verb: *plora*. I no només ho està la primera vegada que Cela decideix encapçalar la seva novel·la amb el proverbi lul·lià, sinó també a la resta de les edicions publicades posteriorment —almenys en aquelles en què es

recull el text sense censura. Davant aquest fet, convé preguntar-se com és possible —si hi va haver una errata a la vuitena edició de *La colmena* i el verb *plora* va desaparèixer—, que Cela, un escriptor extremament curós amb els seus textos, no hagués advertit l'errada de seguida, i l'hagués corregit en les edicions següents. Cosa que no va passar.

Davant aquesta circumstància s'obren diverses hipòtesis:

- Que Cela fes servir una edició dels *Mil proverbis* en la qual la citació inclogués aquesta errata. Hipòtesi que podem rebutjar, ja que a cap de les edicions dels proverbis que Cela va poder consultar, aquest està mal transcrit.

- Que, tot i ser molt escrupolós amb els seus textos, potser Cela no ho era tant amb els d'altri. Si fos així, podria ser que l'errata li hagués passat per alt a la vuitena edició de *La colmena* i a totes les posteriors.

- Que fossin altres, lectors habituals de Llull, qui proporcionessin a Cela la citació. Pensem que no hi ha cap exemplar dels proverbis lul·lians a la seva biblioteca personal. Cela s'instal·la a Mallorca el 1954, dos anys abans de fundar la revista *Papeles de Son Armadans*. És molt probable que es relacionés amb intel·lectuals familiaritzats amb les obres del beat Ramon, que ells li facilitessin la citació, i ell la passés a la seva dona, Rosario Conde, perquè fos ella qui la transcrivís a l'inici de *La colmena*. Si fos així, podria ser que en algun moment la cadena hagués fallat: o li van transmetre erròniament, o la seva dona la copià malament. I com que no va ser cosa seva, Cela no es va adonar de l'error.

Tot i així, es fa difícil de creure que li passés per alt una errata tan evident en una citació tan breu, fonamentalment perquè és just a partir de la vuitena edició quan decideix restablir *La colmena* de tantes retallades i frases prohibides que la censura peronista li va impedir publicar a la seva primera edició. De manera que cal tornar-se a qüestionar: com és possible que la citació de Llull s'hagi publicat sempre incompleta encapçalant la novel·la —en la seva versió corregida— des del 1966 fins a l'actualitat?

Des del meu punt de vista, Cela va retallar el proverbi voluntàriament. Les raons del perquè són diverses, però totes responen a un sentit de la lògica que considero prou inqüestionable. Per començar, la citació sense el "plora" perd la força de l'antítesi, però conserva el sentit del proverbi, i millora la cadència de la frase, ja que així resulta rítmicament més harmoniosa. D'altra banda, pensem en el moment en què Cela col·loca aquesta frase al començament de *La colmena*: quan decideix retornar a

la novel·la el seu text original, lliure de censura i retallades. En aquest context adquireix ple sentit el proverbi lul·lià: "Paciència en lo començament, e riu en la fi", és a dir: si tens prou paciència, al final seràs recompensat. Que sense grans diferències equival al famós lema de l'escriptor gallec: "quien resiste, gana".

Cela va haver de tenir paciència, i esperar al voltant de vint anys que la seva novel·la pogués veure la llum tal com ell l'havia concebut. La citació de Lull, que a partir d'aquell moment va encapçalar les versions íntegres de *La colmena*, subratllaven el seu triomf final sobre els censors.

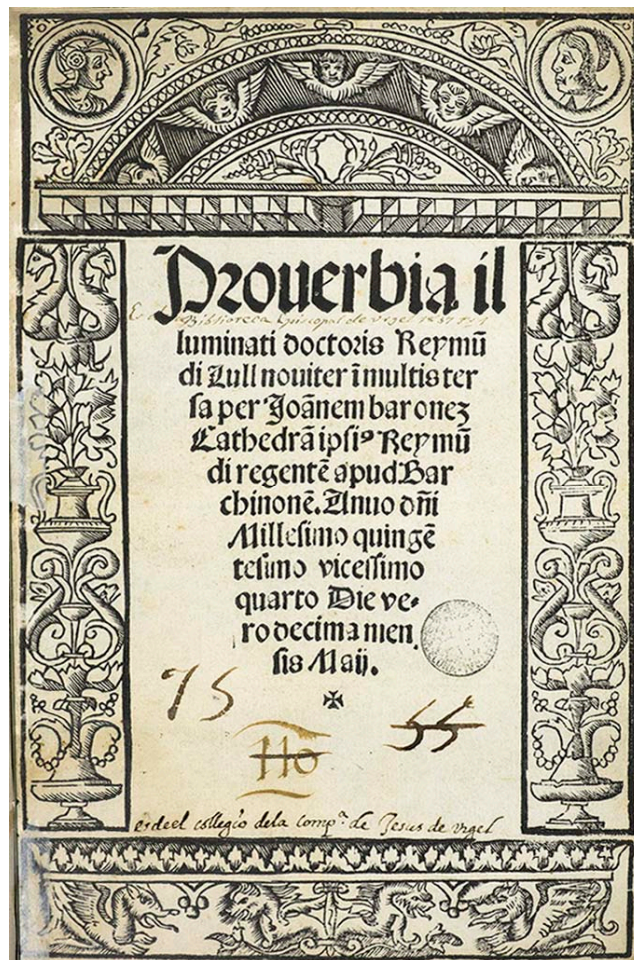
Enfront d'aquesta versió de la citació —la reduïda, la *celiana*—, de quina manera podríem interpretar el proverbi en la seva versió original, completa: "Paciència en lo començament plora, e riu en la fi"? La diferència no és excessiva, el matís radica en la idea que qui resisteix, el pacient, als seus inicis admet patir penalitats tan profundes que arriben a provocar-li el plor —tot i que es tracti d'un plor metafòric, simplement per remarcar l'antítesi entre plorar i riure.

Per acabar d'entendre per què Cela va decidir modificar el proverbi lul·lià se n'ha de conèixer el caràcter. A l'hora de definir la construcció del seu lema, i de triar un altre text literari que substituís els versos quevedescos com a divisa al capdavant de *La colmena*, és molt improbable que Cela escollís un emblema on es manifestés cap indicatiu de vulnerabilitat. És per això que resulta prou versemblant que optés per eliminar un verb com "plora", el sentit del qual l'havia de disgustar sense cap dubte, ja que per a si mateix desitjava resistència i fortalesa del principi a la fi: sense plors, sense mostres de debilitat.

D'altra banda, qui podria arribar a descobrir que havia *corregit* Lull? L'any 1966 a Espanya —fora de Catalunya i les illes Balears—, l'obra de l'escriptor mallorquí era escassament coneguda. El més probable, degué pensar Cela, era que ningú no s'adonés de la mutilació del proverbi.

I efectivament, així va succeir: cap editor de *La colmena* no hi va parar esment, ni tampoc cap especialista en l'obra de l'escriptor gallec.

Qui resisteix, guanya.

Ramon Lull: *Proverbia illuminati doctoris Reymundi Lull*, 1524
Imatge cedida per la Biblioteca Nacional de Catalunya